

ФІНАНСИ І ГРОШОВИЙ ОБІГ

УДК 339.178.3:005.584.1(477)

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-0287-2019-1-41-18>

МОНІТОРИНГ РИНКУ ФАКТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Сисоєв О.В., к.е.н.

Київський університет імені Бориса Грінченка
Україна, 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2

4668493@gmail.com

Ключові слова:

факторингові послуги, ринок факторингу, дебіторська заборгованість, частка факторингу у ВВП, частка факторингу у дебіторській заборгованості, внутрішній факторинг.

У статті обґрунтовано важливість формування інституту факторингу в Україні, здійснено моніторинг ринку факторингу в Україні. Акцентовано увагу, що загальну систему регулювання ринку факторингових послуг України доцільно розглядати як певну варіацію секторної моделі, у складі якої є банківські установи та небанківські фінансові компанії, що надають факторингові послуги. Проаналізовано стан та тенденції щодо динаміки ринку факторингових послуг за двома секторами, акцентовано увагу на істотних коливаннях основних показників ринку факторингових послуг, зокрема показників частки факторингу у ВВП та частки факторингу в дебіторській заборгованості, відмінностях показників національного ринку факторингових послуг порівняно із зарубіжними країнами. Зроблено висновок, що в банківському секторі переважає внутрішній факторинг, наявні коливання процентних доходів, що зокрема зумовлено зменшенням обсягів таких операцій. Найбільш затребуваним факторинг є в таких галузях, як будівництво та сфера послуг. Ефективна взаємодія з факторинговими компаніями сприяє покращенню фінансового благополуччя суб'єктів господарювання, забезпеченню їх надійності, зокрема за рахунок зменшення дебіторської заборгованості. Розроблено рекомендації підвищення прозорості та доступності інформації щодо банківського та небанківського секторів ринку факторингу в Україні.

MONITORING OF FACTORING MARKET IN UKRAINE

Sysoev O.V., PhD in Economics

Boris Grinchenko Kyiv University
Ukraine, 04053, Kiev, Bulvarno-Kudryavskaya str., 18/2

Key words:

factoring services, the factoring market, the receivables, the share of factoring in the GDP, the share of factoring receivables domestic factoring.

The article substantiates the importance of the formation of the Institute of factoring in Ukraine, carried out monitoring of the factoring market in Ukraine. The attention is focused on the fact that the General system of factoring services market regulation in Ukraine should be considered as a kind of variation of the sector model, which includes banking institutions and non-Bank financial companies providing factoring services. The state and trends in the dynamics of the factoring services market in two sectors are analyzed, attention is focused on significant fluctuations in the main indicators of the factoring services market, in particular, the share of factoring in GDP and the share of factoring in receivables, differences in the indicators of the national factoring services market in comparison with foreign countries. It is concluded that the banking sector is dominated by internal factoring, the presence of fluctuations in interest income, in particular due to the decrease in the volume of such operations. The most popular factoring is in such industries as construction and services. Effective interaction with factoring companies contributes to improving the financial well-being of business entities, ensuring their reliability, in particular by reducing receivables. Recommendations for increasing transparency and accessibility of information on the banking and non-banking sectors of the factoring services market in Ukraine have been developed.

Постановка проблеми

Останнім часом, у зв'язку із кризовим станом світової і національної економіки, суб'єктам господарювання необхідні нові, більш досконалі інструменти фінансування своєї діяльності, додаткові можливості залучення ресурсів, що дозволить

підвищити свій рівень конкурентоспроможності. Розвиток економіки України потребує подальшого вдосконалення фінансового механізму її організації, способів його використання в умовах глобалізації та інтеграції економічних просторів різних країн. Враховуючи соціально-економічну значущість

факторингу для розвитку української економіки, факторинг усе більше привертає увагу вчених і практиків. Факторинг розглядають сьогодні як перспективний сегмент вітчизняного фінансового ринку, здатний ефективно сприяти поповненню обігових коштів підприємств завдяки прискоренню обіговості їхньої дебіторської заборгованості. Факторингові операції є фінансовим інструментом, який враховує інтереси всіх суб'єктів комерційної угоди з одночасним вирішенням питань виробничого характеру, створює умови для розвитку середнього та малого бізнесу, вироблення гнучких механізмів управління дебіторською заборгованістю, що сприяє розвитку економіки України в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам кредитування діяльності підприємств різних галузей та форм власності присвятили свої праці вітчизняні дослідники, зокрема: Л. М. Борщ, С. М. Аржевітін, І. С. Гуцал, О. В. Дзюблук, В. В. Корнєєв, М. І. Крупка, Б. Л. Луців, О. О. Непочатенко, П. О. Нікіфоров, Н. М. Шелудько та ін. Наукові засади розвитку факторингу розглядали такі зарубіжні вчені, як: Б. Татдж Девід, Г. Маккензі, Ф. Селінджер, А. Кокс, Е. Тиммеманс та ін. Дослідження факторингу започаткували О. В. Александров, В. О. Бойко, О. М. Ковалюк, О. І. Пальчук та ін. Змістовний внесок у дослідження науково-методологічних та інституціональних аспектів розвитку ринку факторингових послуг зробили Н. М. Внукова, В. В. Голомб, С. В. Науменкова, М. А. Руснак, Є. В. Склеповий, І. В. Фурман, Г. Є. Шпаргало. У їхніх публікаціях розкрито теоретичні та практичні аспекти управління дебіторською заборгованістю, розвитку факторингу в Україні. Механізми державного регулювання ринку фінансових послуг розробляли Є. П. Бондаренко, Т. Д. Косова; механізм взаємодії фінансового і реального секторів економіки в контексті реалізації регулятивного потенціалу фінансового ринку науково обгрунтовано А. А. Олешко; механізми вдосконалення регулювання факторингових послуг в Україні – І. П. Лопушинським. Варто зазначити, що більшість наукових праць спрямовано на розкриття правових аспектів упровадження факторингу, розвиток міжнародного факторингу та оцінювання ефективності факторингових операцій. Зазначимо, що нами детально аналізувалися передумови формування інституту факторингу в Україні [7], а також сучасний стан факторингу у світі [8].

Формулювання цілей

Метою статті є обгрунтування важливості формування інституту факторингу в Україні, а також аналіз стану та тенденцій вітчизняного ринку факторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Загалом ринок фінансових послуг розглядається за видами та ознаками послуг, що надаються суб'єктами господарювання, наприклад, на

страховому ринку – страхування відповідальності, на кредитному – послуги кредитних установ,

на факторинговому – послуги установ, що працюють із факторингом. Управління цими ринками здійснюють спеціальні уповноважені державні органи, так звані регулятори. Вітчизняний ринок факторингових послуг формувався за європейською моделлю, оскільки частка банківського сектора в обсягах наданих факторингових послуг перевищує показники фінансових компаній. Проте, як показує світовий досвід, ефективніше працюють саме останні. Стимує розвиток інституту факторингу в Україні чинна неефективна система державного регулювання.

Загальну систему регулювання вітчизняного ринку фінансових послуг доцільно розглядати, як певну варіацію секторної моделі [5], оскільки повноваження між державними регуляторами, перш за все, розподіляються за видами фінансових послуг, відносно яких здійснюється регулювання.

Систему державного регулювання факторингу наведено на рис. 1. Система має ієрархічну структуру, або рівні управління та регулювання. На першому рівні перебуває вищий законодавчий орган України – Верховна Рада з профільним комітетом, які співпрацюють щодо законодавчих ініціатив та їх реалізації із кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, які безпосередньо відповідають за цей сектор економіки.

Послуги факторингу надають як банківські установи, так і небанківські фінансові компанії – основним регулятором у банківській сфері є Національний банк України, а функції регулювання, контролю та нагляду за небанківськими фінансовими установами покладені на Національну комісію, що здійснює регулювання в сфері ринків фінансових послуг.

Поряд із головними державними регуляторами окремі органи державної влади (наприклад, Антимонопольний комітет України, Міністерство фінансів України) не мають за основну мету управління ринками фінансових послуг, але здійснюють відносно них регулятивні повноваження, специфіка яких зумовлена функціональною спрямованістю державного органу. Так, Антимонопольний комітет України має регулятивні повноваження, пов'язані із захистом вільної економічної конкуренції та запобіганням недобросовісній конкуренції в усіх сферах економіки, зокрема й на ринках небанківських фінансових послуг.

Отже, на ринку факторингу спостерігається двосекторна модель – цю послугу надають як комерційні банки, так і небанківські фінансові компанії, що отримали ліцензії, кожний із цих секторів має свого основного регулятора, що призводить до певних розбіжностей у статистичних показниках та до уповільнення його розвитку.

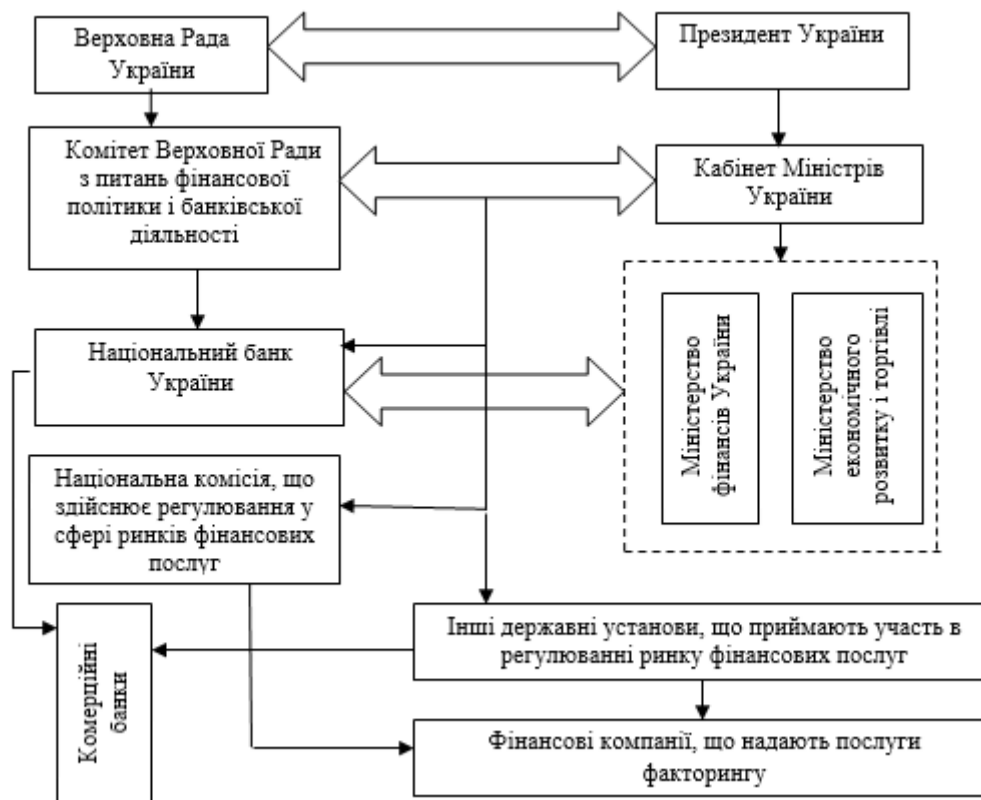

Рис. 1. Інституційний підхід щодо державного регулювання факторингу в Україні

Джерело: складено автором самостійно з використанням [2]

Саме тому необхідним є проведення аналізу стану та динаміки ринку факторингу загалом, а також за окремими його секторами, що дасть можливість виявити проблемні «зони» та рівень сформованості інституту факторингу в Україні. Важливими показниками, які характеризують місце ринку факторингових послуг у фінансовій системі, є, по-перше, частка факторингу у ВВП держави (відношення загального обсягу факторингу за рік до ВВП за цей період), а по-друге, частка факторингу в дебіторській заборгованості (відношення сумарного факторингового обороту за рік до суми дебіторської заборгованості за цей період).

Як свідчать дані табл. 1, за аналізований період (2008 – 2017 рр.) частка факторингу у ВВП України істотно збільшилася у 2014 та 2017 рр., зокрема цей показник перевищив 1% ВВП, в інші роки частка факторингу у

ВВП України була меншою за 1%. У високорозвинених європейських країнах такий показник становить не менше 3 %.

Наведені статистичні дані та розрахунки дозволяють зробити висновок, що, з одного боку, ступінь розвитку факторингового бізнесу є низьким, а з іншого, – вказують на те, що українська економіка не використовує існуючого потенціалу факторингу для прискорення руху грошових коштів.

Про низький рівень фінансування підприємств реального сектора через факторинг свідчить також частка факторингу в дебіторській заборгованості (табл.1), яка упродовж 2008-2011 рр. та у 2016 р. не перевищувала 0,5%, а у 2014 та в 2017 рр. мала позитивний підйом та у 2014 перевищила 1%.

Таблиця 1 – Динаміка ВВП України, обсягів факторингу небанківських фінансових компаній та дебіторської заборгованості

Рік \ Показник	Обсяг ВВП, млн. грн.	Факторинг, млн. грн.	Дебіторська заборгованість, млн.грн	Частка факторингу у ВВП, %	Частка факторингу у дебіторській заборгованості, %
2008	948056	1 448,20	1023035,2	0,153	0,142
2009	913345	1594,9	1217895,8	0,175	0,131
2010	1082569	6407,9	1374810,4	0,592	0,466
2011	1302079	6 845,20	1499971,5	0,526	0,456
2012	1459096	11 702,90	1701397,3	0,802	0,688
2013	1522657	10 039,50	1778103,7	0,66	0,565
2014	1586915	23525,7	1962772,1	1,482	1,199
2015	1988544	16 555,90	2517203,5	0,833	0,658
2016	2385367	16 887,50	3945631,4	0,708	0,428
2017	2983882	31 363,4	3459248,2	1,051	0,907

Джерело: складено і розраховано автором за [1, 3, 4]

Важливим є аналіз сектора банківського факторингу. Проблемою проведення аналізу показників вітчизняних комерційних банків щодо обсягів факторингових операцій є нестача інформації, адже обсяги коштів за цим видом діяльності не публікуються ні провідними консалтинговими, рейтинговими агенціями, ні державним регулятором – НБУ, на відміну від факторингової операційної діяльності фінансових компаній, яка є доступною у звітах Нацкомфінпослуг та, наприклад, у звітах національного рейтингового агентства «Рюрік».

Так, в табл.2 представлено статистику по банківському сектору щодо надання факторингових послуг, зокрема наведено динаміку частки процентного доходу в кредитних операціях юридичних осіб в банках (у вибірці 53 діючих комерційних банків), де є процентний дохід від факторингових операцій, відображений на бухгалтерських рахунках, зокрема за рахунком 6023 «Відсоткові прибутки за рахунками суб'єктів господарської діяльності за факторинговими операціями».

Таблиця 2 – Динаміка частки процентного доходу від факторингових операцій комерційних банків в загальному процентному доході

Рік \ Показники	Рахунок 6023, тис.грн	Група рахунків 602, тис.грн	Частка процентного доходу, %
2009	240414,13	44562624,57	0,54
2010	192051,57	41553081,29	0,46
2011	198233,56	39093004,34	0,51
2012	279628,15	40129433,84	0,70
2013	403582,49	43012517,06	0,94
2014	509401,22	54671115,53	0,93
2015	394819,64	54207738,64	0,73
Відхилення, % 2015/2014	78	99	–

Джерело: власні дослідження автора

Протягом 2012-2014 рр. відбувається поступове зростання показників, до чого призвели зміни на початку 2011 р. у законодавстві, що безпосередньо стосувалися діяльності банків на ринку факторингових послуг. Так, згідно зі статтями 47 та 49 нової редакції Закону України «Про банки та банківську діяльність», факторинг визначено як різновид кредитних операцій банків, які відносяться до третьої групи банківських послуг [6]. Тому право на здійснення факторингу банківські установи отримували відразу після ліцензування такого виду діяльності.

У 2015 році порівняно з 2014 роком обсяги факторингових операцій зменшилися на 22% за рахунком 6023, та на 1% за групою рахунків 602, а також знизилась частка процентного доходу від факторингу в загальному обсязі процентного доходу. Але якщо відстежити тенденцію щодо цього показника за всіма комерційними банками, які офіційно представлені на сайті НБУ, а їх на початок 2015 року налічується 133 платоспроможних і 13 неплатоспроможних, з яких біля 60% взагалі не надають послуги факторингу, то можна бачити подібну тенденцію, коли в 2013-2014 рр. частка процентного доходу по факторингу становить більше, ніж 0,5%.

Як правило, надання такої послуги є прерогативою тих комерційних банків, які входять до першої (Приватбанк, Укресімбанк, Райффайзен Банк Аваль, Укрсоцбанк, Альфабанк, ПУМБ) та другої (КредіАгроколь Банк, Південний) груп за обсягом активів, оскільки в них є можливість придбання заборгованостей та покриття ризиків від таких операцій. У процесі дослідження нами відстежено динаміку дебітового обороту за рахунком 2030 – «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із

суб'єктами господарювання» по всій банківській системі, що також підтверджує загальну тенденцію до значного зниження оборотів за факторинговими операціями у 2015 році, що, на нашу думку, пов'язане із загальною стагнацією економіки, із нестабільністю національної грошової одиниці, із підвищенням ризиків, що призвело до підвищення тарифів за такими операціями. Незважаючи на значні інфляційні та валютні ризики, банки із першої групи здійснювали не тільки внутрішній, а й міжнародний факторинг.

Аналізуючи отримані дані [9, с. 243-244], спостерігаємо, що більша кількість банків використовують внутрішній факторинг у своїй діяльності.

Лідруючі позиції за даними 2015 року займали такі банки, як ПАТ «ПУМБ», ПАТ «ОТП-банк», ПАТ «Укресімбанк» – понад мільярд гривень, далі – ПАТ «Альфабанк», ПАТ «Укрсоцбанк» та ПАТ «ТАСкомбанк» – півмільярда гривень. Але що стосується динаміки за 2015/2014, то найбільш активним щодо нарощування оборотів за факторинговими операціями є банк ПАТ «Південний», який більше, ніж в три рази збільшив свої показники, ПАТ «ТАСкомбанк» та ПАТ «Альфабанк» також проводять певну політику в цьому напрямі, показавши позитивну динаміку оборотів, решта банківських установ демонструють зниження оборотів за цим видом діяльності.

Стосовно міжнародного факторингу, тільки ПАТ КБ «Приватбанк» стало його впроваджує протягом аналізованого періоду, причому відносно 2009 р. зростання за факторингом в американській валюті збільшилося на 16%, а в інші роки обсяги практично не змінювалися (необхідно врахувати, що у 2013 змінився курс долара відносно гривні). ПАТ

«Укрсоцбанк» у 2015 році порівняно із 2014 зменшив обороти в євро, а також, як і ПАТ «Укрексімбанк», припинив роботу стосовно вимог у російській валюті. В окремі роки операції з міжнародного факторингу проводили ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «ТАСкомбанк», ПАТ «ПУМБ», обслуговуючи великих корпоративних клієнтів, але такі операції мають фрагментарний характер, банки їх проводять тільки за наявності клієнтів.

Отже, основним видом факторингу, що застосовується в банківській системі, є внутрішній, що передусім пов'язано із великими валютними ризиками, банкрутством суб'єктів господарювання, а також із тим, що тільки окремі банки є членами міжнародних фінансових установ. Так, сьогодні лише такі фактори є членами міжнародних асоціацій: FCI є ПАТ «Укрсоцбанк» та ТОВ «Арма Факторинг», а дійсними членами IFG є ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», AV Group та ТОВ «Факторинг Фінанс» [10].

Тобто серед 113 вітчизняних банків лише три установи – ПАТ «Укрсоцбанк» та ПАТ «Укрексімбанк» – заявили про серйозність своїх намірів щодо діяльності на світовому ринку факторингових послуг, а ПАТ КБ «Приватбанк» – підтверджує їх постійним обсягом операцій у валюті.

Процентні доходи для окремих банків за операціями з факторингу (рахунок 6023) із суб'єктами господарювання наведені в нашому дослідженні [9, с.245-246], з динаміки яких спостерігаємо картину: тільки п'ять банків отримали більший дохід у 2015 році порівняно з попереднім, а саме: ПАТ «Альфабанк» (37%), ПАТ «ОТПбанк» (27%), ПАТ «ПУМБ» (17%), ПАТ «ТАСкомбанк» (8,8%), ПАТ «Південний» (1,3%).

Література

1. Валовий внутрішній продукт. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Довідка щодо стану інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні/ Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі. URL: http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=127481.
3. Оборотні активи за видами економічної діяльності. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за певні роки. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання на ринку фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua/files>.
5. Пінчук А. П. Особливості функціонування системи державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Gosupravlenie/2_119700.doc.htm.
6. Про банки та банківську діяльність : закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
7. Сисоєв О. В. Передумови формування інституту факторингу в Україні. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*, I (2). Issue: 12. 2013. P. 169–172.
8. Сисоєв О. В. Сучасний стан факторингу в світі. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки : науковий журнал*. Хмельницький, 2012. № 6. Т. 1. С. 250-254.
9. Сисоєв О.В. Формування інституту факторингу в Україні в умовах глобалізації: дис....канд. екон. наук: 08.00.03. / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2018. 276 с.
10. Members of IFG and FCI. Офіційні сайти IFG та FCI. URL: <http://www.ifgroup.com>; <http://www.fci.nl>.

Висновки

Отже, український факторинговий ринок характеризується високою активністю банківських установ, але їх спеціалізація спрямована на надання в основному факторингу з регресом, що не дає можливості споживачам цих послуг використовувати факторинг як спосіб повної оптимізації портфеля дебіторської заборгованості.

Нерозвиненість факторингового ринку, на нашу думку, пов'язана з: недостатньою кількістю наукових досліджень у цій сфері, переважанням факторингу з регресом, не завжди ефективно побудованим ризик-менеджментом більшості юридичних компаній, недостатньою обізнаністю українських компаній та споживачів щодо послуг факторингу.

Ефективна взаємодія з факторинговими компаніями за рахунок зменшення дебіторської заборгованості сприяє збільшенню прибутку суб'єктів господарювання, покращенню їх фінансового благополуччя та забезпеченню надійності. До переваг факторингу відноситься підвищення ефективності планування та розподілу грошових надходжень відповідно до поточних цілей суб'єктів господарювання та цілей розвитку.

Прискоренню процесу формування інституту факторингу в Україні сприяло б створення нової державної установи – Єдиного інформаційного центру факторингу, наявність інформаційно-методичного забезпечення, інформаційна відкритість даних та коректність офіційної статистики, зокрема підвищення прозорості та доступності інформації від двох секторів інституту – банківського та небанківського.

References

1. Valovyj vnutrishnij produkt [Gross Domestic Product]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Dovidka schodo stanu instytutysijnoho zabezpechennia investytsijnoi ta innovatsijnoi diial'nosti v Ukraini [Certificate on the Status of Institutional Support of Investment and Innovation Activities in Ukraine]. Ofitsijnyj sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku ta torhivli. [Official Website of the Ministry of Economic Development and Trade]. Retrieved from http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=127481 [in Ukrainian].
3. Oborotni aktyvy za vydamy ekonomichnoi diial'nosti. [Current assets by type of economic activity]. Ofitsijnyj sayt derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy - Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Pidsumky diial'nosti finansovykh kompanij, lombardiv ta iurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za pevni roky. [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for certain years]. Ofitsijnyj sayt Natsional'noi komisii, scho zdijsniuie derzhavne rehuliuвання na rynku finansovykh posluh - Official site of the National Commission, which carries out state regulation in the market of financial services. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/files> [in Ukrainian].
5. Pinchuk, A. P. Osoblyvosti funkcionuvannia systemy derzhavnogo rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh v Ukraini. [Peculiarities of functioning of the system of state regulation of financial services markets in Ukraine]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Gosupravlenie/2_119700.doc.htm [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy "Pro banky ta bankivs'ku diial'nist' vid 07.12.2000 r. № 2121-III." [Law of Ukraine On Banks and Banking dated December 7, 2000 No. 2121-III]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> [in Ukrainian].
7. Cysoiev, O. V. (2013). Peredumovy formuvannia instytutu faktorynhu v Ukraini. [Background of formation of the factoring institute in Ukraine]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science - Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*, I(2), Issue: 12, pp. 169–172 [in Ukrainian].
8. Cysoiev, O. V. (2012). Suchasnyj stan faktorynhu v sviti [Current state of factoring in the world]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, Vol. 1, 6, 250-254 [in Ukrainian].
9. Sysoiev, O. V. (2018). Formuvannia instytutu faktorynhu v Ukraini v umovakh hlobalizatsii [Formation of factoring institute in Ukraine in the conditions of globalization]. *Candidate's thesis. Zaporizhzhia. Klasychnyj pryvatnyj universytet* [in Ukrainian].
10. Members of IFG and FCI. Ofitsijni sajty IFG ta FCI. Retrieved from <http://www.ifgroup.com>; <http://www.fci.nl>.